

mestall

any XIX
núm. 41
juny 2017

mestall: 1. mescla de diferents espècies de cereals; 2. conjunt homogeni de coses diverses

Butlletí de l'Associació d'Història Rural

SORTIDA A SANTA PAU (GARROTXA). DISSABTE, 13 DE MAIG DE 2017

SUMARI

Portada

Sortida a Santa Pau (Garrotxa)

L'Associació

Recercat 2017 a Reus

Documents

Notes de viatge d'un comerciant de taps de Palafrugell a la vigília de la Primera Guerra Mundial. Eduard Genís a Copenhagen i Istanbul. 1904-1909

Trobades

Seminari

«Rabassa morta i rabassaires (segles XVIII-XX)»

Jornada

«Els inventaris post mortem com a font per a la història social i econòmica»

Llibres

Jesús Burgueño

**i M. Mercè Gras
Atles de la Catalunya senyorial. Els ens locals en el canvi de règim (1800-1860)**

**Albert Compte Freixanet
El Alto Ampurdán**

**Josep Colomé, Jordi Planas, Francesc Valls-Junyent (eds.)
Vinyes, vins i cooperativisme vitivinícola a Catalunya.**

Recerques

El mercat de la terra en l'Amer del segle XIV

L'emfiteusi a l'Alt Empordà (1775-1792). Establiments, subestabliments i contractesa rabassa morta

Agenda

El passat 13 de maig i acompanyats pel medievalista Albert Reixach vam descobrir el patrimoni arquitectònic i la història de la vila de Santa Pau, així com diversos elements d'interès paisatgístic, etnològic i arqueològic situats en el mateix terme municipal. El punt de trobada va ser l'aparcament d'autobusos que es troba a tocar de la carretera GI-524, des d'on es va iniciar el recorregut en cotxe en direcció a Mieres. Després d'uns deu minuts vam arribar al Molí Nou del Pla d'en Reixach, que està situat a tocar la riera de Sant Martí, un dels braços principals del riu Ser. Es tracta d'un casal bastit o àmpliament reformat al segle XVIII, tal com indica la inscripció «1748» que es troba a la llinda del portal d'accés, on també es pot veure un escut dels aleshores barons de Santa Pau, promotors de l'obra.

L'actual propietari, Pere Serrat, ens va acompanyar a l'interior, on encara es conserven dos molins hidràulics que s'utilitzen per a moldre fajol i elaborar farinetes. Amb motiu de la visita, el propietari va posar en funcionament una de les dues moles de pedra, amb la qual va moldre unes quantes panotxes de blat de moro. Seguidament ens va mostrar els entorns, la resclosa, el rec i la bassa, al costat de la qual hi ha un hort ecològic que es rega per capilaritat amb l'aigua de la bassa.

A continuació, vam pujar al cotxe tot seguint la carretera GI-524; i, després de fer un tram curt, vam deixar els vehicles en el voral per continuar a peu fins a arribar a una esplanada on s'alça un menhir basàltic del període del neolític mitjà, conegut popu-

Molí nou del Pla d'en Reixach. Fotografia: Marisa Roig

lument com «la pedra del diable». El paratge ja apareix documentat en el segle XV amb el nom de «camp de la pedra dreta» (a la zona, fins i tot, s'hi van trobar restes de sílex). Seguint per la mateixa ruta, vam baixar per l'antic camí ral d'Olot a Girona amb traces de les marrades, construït al segle XVIII. A través d'una zona boscosa i humida vam arribar al pont sobre la riera de Sant Martí, on vam poder veure el salt d'aigua de can Batlle. Es tracta d'un indret de gran bellesa paisatgística. Uns quants metres aigua avall, la riera desemboca al riu Ser, un afluent del Fluvià.

Tornant pel mateix camí, vam arribar a Santa Pau. Des de la plaça del Mirador, l'Albert Reixach ens va explicar el procés de formació del nucli, l'atorgament de la carta de franquesa i la seva ampliació urbana entre 1310 i 1312. A través del portal de Mar vam accedir a l'interior del recinte emmurallat de carrerons empedrats fins arribar a la plaça porticada on s'alça el castell medieval. La fortificació fou construïda durant la segona meitat del segle XIII per la nissaga Santapau, senyors del lloc fins a mitjans del segle XV, quan la jurisdicció va passar als Oms. A inicis del segle XVIII va esclatar un plet entre els Copons i els Sentmenat, ambdues famílies emparentades amb els Oms, plet que va suposar la separació dels títols i drets jurisdiccionals respecte de la propietat del castell. Actualment pertany a la família Sarriera. Tot i això, l'edifici es troba en molt mal estat de conservació.

La visita va continuar a l'interior de l'església de Santa Maria, construïda al segle XV, i a la plaça porticada. Després de sortir del recinte pel portal del Collet o de Sant Antoni vam continuar la ruta en direcció al pont del segle XVI. Després de travessar-lo, vam pujar pel carrer del Pont, on vam veure les magnífiques llindes de les cases. La majoria van ser construïdes a la segona meitat del segle XVIII. Eren habitatges que pertanyien a artesans i menestrals, tal com ho indiquen les inscripcions i escuts gravats a la pedra fent al·lusió al nom del constructor o del propietari i als seus oficis. Tot pujant vam arribar al carrer Major. Aquest va ser l'eix per on es va ampliar la vila fins a l'actualitat.

A la tarda, els qui van voler van pujar des de l'església de Sant Miquel del Cot al castell de Colltort, els vestigis del qual es troben damunt de la carena i des d'on es poden veure unes esplèndides vistes de la fageda d'en Jordà, la vall del Brugent i el Collsacabra.

Marisa Roig Simon ■

Fotografia: Marisa Roig

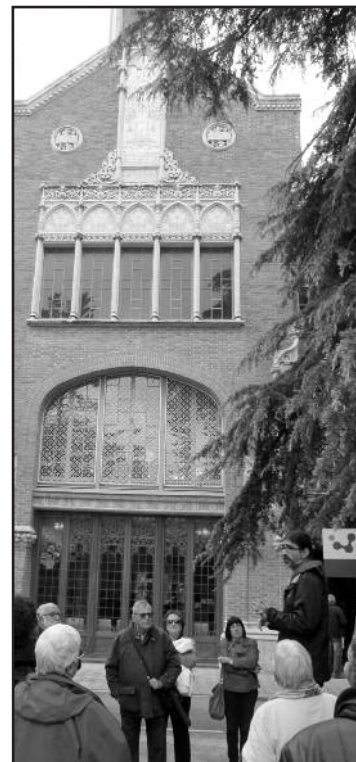
Recercat 2017 a Reus

28, 29 i 30 d'abril de 2017

Els centres d'estudis d'arreu dels territoris de parla catalana ens hem aplegat del 28 al 30 d'abril a Reus, enguany Capital de la Cultura Catalana. La Jornada de Cultura i Recerca Local dels Territoris de Parla Catalana arriba a la seva 13a edició plenament consolidada, com a fòrum expositiu de les nostres activitats, com a plataforma d'intercanvi d'experiències diverses, com a cruïlla ineludible que reconforta, sobretot quan veiem que les nostres entitats no estem tan soles com a vegades ens pot arribar a semblar, i com a oportunitat per conèixer ciutats del país a les quals no havíem tingut ocasió d'apropar-nos.

El menú variat que ens va oferir l'organització, amb l'Institut Ramon Muntaner al capdavant, ha comptat amb la tradicional fira a la plaça d'Evarist Fàbregas, una ubicació cèntrica molt encertada que l'ha convertit en una de les més concorregudes dels darrers anys. Enguany la principal novetat ha estat la incorporació de lones expositives d'algun dels projectes entre mans d'una cinquantena d'entitats, una iniciativa que va tenir molt bona acollida. Al Centre de Lectura de Reus hi va haver diverses exposicions i presentacions, així com el lliurament dels Premis Recercat, durant els quals vam gaudir de l'actuació de saxo soprano de Xavier Pié. A més, per segon any consecutiu vam comptar amb la presència de Santi Vila, conseller de Cultura de la Generalitat de Catalunya, que, com a historiador de formació, es mostra receptiu a la nostra realitat. El premi a la trajectòria personal va ser concedit *ex aequo* al professor, escriptor i assagista reusenc Joaquim Mallafrè Gavaldà i al musicòleg i estudiós de la música i la cultura valenciana Josep Vicent Frechina Andreu, actual president de la Federació d'Instituts d'Estudis Comarcals del País Valencià. D'altra banda, el premi de reconeixement a l'entitat va ser per al Centre d'Estudis de les Garrigues, que, tot i tenir només quinze anys de vida, ha estat molt actiu en la defensa del patrimoni, el coneixement de la història i la recuperació de la memòria col·lectiva en una de les comarques més rurals del país, i en la qual encara no s'hi ha construït l'Arxiu Comarcal, com va recordar Josep Rubió, president de l'entitat premiada. Així mateix, va destacar la importància d'aquest equipament «per no perdre la nostra història», reivindicació que el conseller Vila va assumir agafant el compromís públic d'iniciar l'obra en breu.

En les paraules d'agraïment adreçades pel premiat, Joaquim Mallafrè va elogiar el Centre de Lectura de Reus com la seva segona casa. Certament, l'actual edició del Recercat ha permès conèixer de ben a prop la trajectòria d'aquesta entitat cultural fundada per joves menestrals l'any 1859, quan Reus encara era la segona ciutat més important de Catalunya. Des de fa un segle i mig, el Centre de Lectura és un autèntic motor de la cultura reusenca. I, dins el seu ampli ventall d'activitats de foment i difusió cultural, també és un centre d'estudis locals que investiga i difon la història reusenca i del Baix Camp. Situat al número 15 del carrer Major, l'edifici on s'ubica és un magnífic palauet eclèctic de 1921 obra de l'arquitecte local Josep Simó Bofarull. Té una excel·lent biblioteca, escoles d'idiomes, dansa, teatre, música, art i lletres, sales d'exposicions i actes, un teatre i un bar. De fet, aquest Recercat serà recordat per haver-nos permès conèixer una entitat de pes entre els centres d'estudis locals, un exemple i un referent de trajectòria, on ens vam sentir molt ben acollits.

Fotografia: Eva Mitjà

La tarda del divendres 28, en el Mosaic Recercat i sota el títol de «La memòria com a recurs històric i social», es van presentar dos interessants documentals del Centre d'Estudis Selvatans de la Selva del Camp, i del Centre de Recerques del Pla d'Urgell, que recullen el testimoni de diverses persones del període de la Guerra Civil als seus respectius territoris.

Fotografia: Eva Mitjà

El dissabte 29 al matí, sota el lema de «Patrimoni a debat: reflexions des de la societat civil», les Comissions Cíviques

■ l'Associació

del Patrimoni del Baix Llobregat i les Terres de l'Ebre juntament amb Carrutxa, Centre de Documentació del Patrimoni i la Memòria amb seu a Reus, moderats per Eduard Trepà, de la Fundació del Món Rural, van debatre sobre com abordar l'estudi i la protecció del patrimoni dels espais agraris. Posteriorment, dins el Mosaic d'experiències, representants de les universitats Jaume I de Castelló i Rovira i Virgili de Tarragona van exposar dos projectes que vinculen les seves universitats amb diversos centres d'estudis en la realització de projectes patrimonials i culturals al territori.

Fotografia: Eva Mitjà

Després del lliurament de premis, va tenir lloc el tradicional dinar de germanor a cal Rofes, una antiga fàbrica del característic vermut reusenc. Aquest és sempre un moment propici per travar nous vincles de coneixement mutu entre els participants d'arreu del país. A la tarda n'hi va haver que van gaudir d'una visita guiada a l'exposició «Un segle i mig de cultura a Reus i a Catalunya. La cultura que ha generat el Centre de Lectura»; i els més

menuts que acompanyaven els pares en aquesta jornada no es van perdre el Recerxic, amb un entretingut espectacle literari infantil de titelles amb acompanyament musical en directe, a càrrec de la Companyia Micro Troupe. Finalment, va tenir lloc la presentació de cinc projectes ben diversos dins el Mosaic Recercat: «La premsa històrica a la ciutat de Reus», del Centre de Lectura de Reus; «Els focs festius a la Mediterrània. II Simposi Internacional», a càrrec de Carrutxa; «La jornada científica. L'obra pública i els seus professionals (s. XVIII-XX). Biografies, projectes, impacte modernitzador», del Centre d'Estudis Tossencs; «Paco Xammar: 50 anys a la perifèria de Tarragona», per part del Centre d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver de Tarragona; i «L'inventari de Danses Vives de Catalunya», a càrrec de l'Esbart Català de Dansaires.

Per als qui ens agrada aprofitar els desplaçaments que implica l'assistència al Recercat, per conèixer millor el territori, el diumenge se'ns presentava la tria d'una de les dues visites ofertes: un recorregut pel centre de Reus per aproximar-nos als bombardeigs de la ciutat durant la Guerra Civil, o bé una visita a l'Institut Pere Mata, un centre psiquiàtric obra de l'arquitecte Lluís Domènech i Montaner, la construcció del qual marca l'inici de la brillant etapa modernista que va viure Reus. Es tracta d'un conjunt d'edificis bona part dels quals encara està en funcionament. D'entre aquests, destaca l'anomenat Pavelló dels Distingits. La visita d'aquest edifici, pensat i construït per allotjar membres de les famílies més adinerades del país i dotat de tota mena de comoditats per a l'època, va anar a càrrec de Joan Navais, membre de la junta del mateix Centre de Lectura de Reus, que el dia anterior ens havia presentat el projecte de la premsa reusenc.

Fotografia: Eva Mitjà

Navais ens va oferir una excel·lent visita, que ens va permetre conèixer no només l'edifici des d'un punt de vista arquitectònic i artístic, sinó també el captivador context històric i social que el va generar. Es tracta d'un edifici molt ben conservat que constitueix el precedent de l'Hospital de Sant Pau de Barcelona, obra del mateix arquitecte, i avui és considerat com una

de les joies del modernisme català. Una visita que realment val la pena de fer si es fa una sortida pel Baix Camp.

I, l'any vinent, diu que ens toca anar cap a Manresa.

David Moré Aguirre ■

documents ■

Notes de viatge d'un comerciant de taps de Palafrugell a la vigília de la Primera Guerra Mundial. Eduard Genís a Copenhagen i Istanbul. 1904-1909

La indústria surera tingué des dels seus orígens una marcada orientació exportadora, fet que implicà la necessitat per part dels comerciants i industrials del suro de construir xarxes comercials arreu d'Europa i del món. Justament pel fet que el conjunt de clients, agents i representants era un dels actius més importants dels exportadors de taps, la correspondència comercial és un dels tipus de documentació que amb més freqüència contenen els fons d'aquestes empreses. El de la casa Genís i Companyia, conservat al Museu del Suro de Palafrugell, no és cap excepció. A més, però, de la correspondència comercial pròpiament dita (en bona part encara inexplorada),¹ conté també un altre tipus de documentació que és més rara de trobar: els copiadors de les cartes que el director comercial de l'empresa enviava a Palafrugell durant els seus viatges per Europa durant els anys que van de 1902 a 1912.

La relació de la família Genís amb el comerç de taps es remunta com a mínim fins l'any 1785, quan Antoni Genís i Balló obrí una casa d'exportació de taps a Agullana. Quan la família es traslladà a Palafrugell cap a 1800, seguí participant en el negoci de comercialització de taps, si bé cap a mitjan segle XIX Bonaventura Genís i Miró, nét del fundador, abandonà l'activitat per compte propi i esdevingué representant a Palafrugell d'alguns dels principals comerciants francesos de taps. El 1879 el seu fill Josep Genís i Sagrera

trencà amb els seus principals francesos i fundà l'empresa J. Genís i Companyia, amb sucursal a Dresden i especialitzada en la venda de taps a Alemanya. El 1898, després de la mort de Josep Genís, es renovà la societat —ara amb el nom Genís i Companyia—, que seria dirigida durant els primers anys del segle XX pels tres fills del fundador, Edmund, Eduard i Eusebi Genís.² Eduard Genís, el mitjà dels germans i, en paraules de Josep Pla, «un dels senyors més distingits i més coneixedors d'Europa de Palafrugell»,³ era qui actuava de director comercial de l'empresa i és l'autor dels documents que comentem.

Durant el primer decenni del segle XX, Eduard Genís viatjava uns mesos cada any per l'Europa del nord i, sobretot, per l'Europa central i oriental, on l'empresa tenia els principals mercats. Durant el viatge, apuntava puntualment totes les visites que feia i les entrevistes que celebrava, tot anotant qüestions tan diverses com comandes, queixes o elogis dels clients, negociacions amb aquests, previsions sobre les tendències del mercat de taps, informes rebuts sobre la solvència de clients o sobre la fiabilitat de candidats a representants de l'empresa, impressions sobre els seus agents i relacions amb aquests, descripcions de les empreses consumidores de taps en cada plaça, activitat i estratègies dels competidors, col·laboracions puntuals amb altres comerciants de taps (sovint empordane-

sos instal·lats en alguna de les ciutats europees que Genís visitava), grau de comoditat i rapidesa dels transports, o impressions sobre les ciutats a les quals viatjava per primera vegada. Aquestes informacions eren enviades per carta als seus germans Edmund i Eusebi, als quals, a més, Eduard donava sovint instruccions detallades sobre l'execució de les comandes.

Les notes redactades per Eduard Genís, de les quals presentaré tot seguit un parell d'exemples referits a dues ciutats situades als dos extrems d'Europa, Copenhagen i Istanbul, són una font molt rica per a l'estudi de les xarxes comercials de la indústria surera, però també contenen informacions sobre altres temes, especialment sobre el comerç i la indústria (sempre en sectors relacionats amb l'embotellament de líquids) de les regions europees que visitava.

Viatges a Copenhagen, 16 i 17 de gener de 1904 i maig de 1905

El gener de 1904 Eduard Genís féu el seu primer viatge a la capital danesa, que repetí la primavera de l'any següent. El 1904 Genís s'entrevistà amb el seu comissionista i visità la principal fàbrica de taps d'Escandinàvia, mentre que el 1905 anà a algunes de les principals empreses embotelladores de begudes.

Per raons d'espai, transcriuré només alguns fragments del text que Genís escrigué a propòsit d'aquestes visites, tot ometent la major part de les referències concretes a les comandes que s'encarregaren. El primer fragment és el que fa referència al seu representant, H. Ochlenschläger, i a la visita que fa, el gener de 1904, a la Dampkorkvarefabrikken Danmark A.G., la principal fàbrica danesa de suro. En aquest text apareixen molts temes interessants: l'organització dels treballadors que, almenys segons l'agent dels Genís, es concretava en el boicot als taps estrangers, en solidaritat amb els obrers de les fàbriques sureres daneses; les dimensions de la principal empresa escandinava de suro, que impressionen Genís; la importància que tenia, a l'hora de servir-se d'un agent, la seva experiència prèvia, el seu coneixement del mercat i els seus contactes personals; la presència en el mercat escandinau de taps d'altres regions espanyoles i de Portugal; o els marges de benefici de les vendes.

H. Ochlenschläger. Este señor había ya trabajado los tapones por su cuenta, que compraba en Bordeaux. Conoce pues bien el mercado y está convencido que deberíamos con preferencia trabajar con

las fábricas de tapones, pues que con las cervecerías, fábricas de licor y de perfumería, productos químicos no hay nada que hacer, pues todas estas sabiendo que en España compran más barato no se atreven á comprar allí, pues que los obreros de todas las ramas están asociados y se declaran en huelga y boycotan (sic) los productos de las indicadas fábricas.

No hay más que un medio y es trabajar por intermediación de las mismas fábricas, que compran en España las clases para vino u agua que ellos mismos no quieren fabricarse y de las que se fabrican, la cantidad que no pueden producir atendido sus demandas (...).

La mayor fábrica, la mejor en todos los sentidos, pecuniariamente hablando sobre todo es la Dampkorkvarefabrikken Danmark A.G. El Director és íntimo de Ochlenschläger y lo visita aquél a éste todos los días cuando regresa de la fábrica. Tiene mucho interés en protegerlo y por poco que nuestros tapones vayan, tendremos la preferencia. En cambio, desean ellos que no trabajemos con otra korkfabrik en Copenhagen si como espera nuestro negocio se anima.

Dampkorkvarefabrikken Danmark A.G. El Director nos recibió muy bien y nos enseñó toda la instalación, que es lo mejor que yo he visto en mi vida y sobre la cual ya les daré detalles verbalmente. Es la fábrica mayor de Scandinavia y tienen otras fábricas en Noruega, Suecia, Finlandia y Rusia.

En las clases que les tienen pedidas para vinos y aguas con ser poco lo que necesitan, en comparación de las demás resulta ser muchísimo. Espera recibir y tiene prisa en recibirlos los tapones pedidos para hacer inmediatamente de resultar aceptables nuevos e importantes pedidos. Vi algunas clases de Modelos de Sevilla y de Portugal, son muy buenos; por esto les recomiendo que no se atengan a la calidad de las muestras por ellos señaladas en nuestra colección, sino que la hagan mejor si posible aun que para ello hayan que sacrificar un 10 ó un 15 p % del beneficio del cambio. No podemos pretender ganarnos un 30 p % con los revendedores y menos aun de la importancia de este.

En el segon viatge a Dinamarca, el maig de 1905, Genís sembla haver decidit vendre directament als embotelladors, «donde hay siempre más margen para el negocio». Sobre el més important, Carlsberg, diu el següent:

Carlsberg. Con este nombre basta, pues es más conocido que el rey mismo. Es

un negocio inmenso. Fábrica de cerveza, aguas minerales, bebidas de todas clases. Necesita 60 millones de taponés al año.

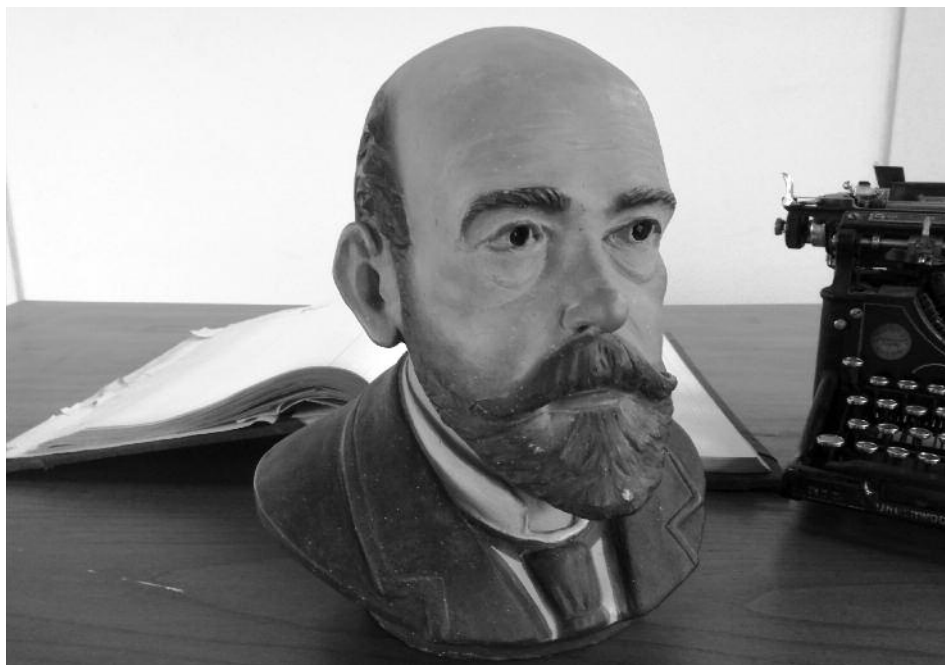
La gran mayoría son las clases que ya conocen que se fabrican en Dinamarca. Usa también muchos millones de taponés para la exportación que compra en Cataluña. (...) Prefieren y compran casi únicamente el trabajo á máquina.

Eduard Genís acorda amb la direcció de Carlsberg de fer una prova amb taps a màquina i a mà i explica als seus germans:

impressions sobre l'elevat grau d'estandardització de la fabricació de taps i l'embotellat de líquids a Escandinàvia.

Hay aquí por lo visto las dos grandes cervecerías y las fábricas de aguas minerales que tienen un consumo muy grande en las clases especiales en calidades superiores.

Luego una infinidad de embotelladores, entre ellos algunos de grandísimo consumo usan las calidades 2ª y 3ª y los droguistas y petrolistas y fábricas de espíritu las 4ªs.

Bust de terracota d'Eusebi Genís, amb un llibre de comptabilitat i una màquina d'escriure de l'empresa. Eusebi s'encarregava de la producció mentre el seu germà Eduard anava per Europa fent de comercial. Fotografia: Museu del Suro de Palafrugell.

Pagan siempre al contado con 2 p % de descuento. Para hacer este negocio sería necesario hacer un esfuerzo y servir lo mejor que se pueda.

En casa Carlsberg y Tuborg y algunos otros tengo entendido hacen una gran parte de su negocio Miquel Vinke y Meyer y también Palau hace 3 ó cuatro años hizo envíos muy importantes de 18" y Modelos.

Eduard Genís visità també altres empreses embotelladores, entre d'altres Tuborg, de la qual diu que «es este el otro rey de la bebida que dominan los estados escandinavos junto con Carlsberg». Així mateix, tornà a visitar, amb el seu agent H. Ochenschläger, la Dampkorkvarefabriken Danmark A.G., que continuava sent un client de la casa catalana.

Al final d'aquest viatge, Eduard Genís escrigué als seus germans una descripció del negoci a Dinamarca en la qual destaquen especialment les seves

La base del negocio es las cervecerías. Las clases que quedan son luego vendibles con relativa facilidad á los demás. Pero sin tener compradores de las clases buenas, no puede uno desde España, comprometerse a librar las segundas (...).

Dudo que en ningún país hayan logrado los fabricantes de taponés amoldar al consumidor más al uso de las clases que á ellos más les convenía vender y las botellas también son elaboradas teniendo en cuenta el tapón.

Con 3 ó 4 clases, y otras tantas calidades, sirven á todo el consumo.

Como les dije ya, Miquel Vinke y Meyer y también Montaner y Bender hacen aquí bastante negocio.

Del mismo modo está organizado el mercado en Suecia y Finlandia, todo debido a Bicander de Estocolmo, que es el principal accionista de todas las fábricas.

Viatge a Istanbul, 29 d'octubre-1 de novembre de 1909

El segon fragment triat es refereix a un viatge ben diferent: el que Eduard Genís féu la tardor de 1909 a Istanbul. Es tractava de la seva primera visita a la ciutat i, en el text que escrigué, el lector hi pot trobar referències a multitud de temes: la pluralitat religiosa i ètnica de l'Istanbul otomà; les relacions de Genís, que tenia llarga experiència en el comerç centreeuropeu, amb membres de la comunitat alemanya (o austríaca?) a la capital turca, els quals utilitza com a agents; les dificultats que planteja el comerç d'un producte tan específic com els taps de suro en mercats que es situaven a la perifèria dels principals circuits comercials d'aquest negoci; la col·laboració amb altres comerciants empordanesos de taps (vegeu la referència a Sagrera) i el paper de Portugal en el comerç surer.

Al llegar fui para ver á la firma Fried. Ferker's Erben (...). A pesar de que tomé un intérprete y fui con coche (...), nos costó tres horas dar con la nueva dirección de los Sres Ferker's Erben. Al llegar allí encontré con que cerraban ya el despacho eran las 5 de la tarde.

Generalmente cierran á las 6, pero el viernes es día festivo musulmán y no pudiendo visitar en Estambul los comercios cierran más pronto (...). Hablé con el Sr. Auguste Schultz que es el que se ocupa de nuestro artículo.

El día siguiente vino a buscarme en el Hotel y fuimos al despacho y a visitar algunas casas.

Estuve aquí los peores días, pues el sábado fiesta judía, los comercios de los judíos españoles estuvieron cerrados, el domingo los de los griegos, armenios y cristianos y el lunes el de los armenios y católicos por ser el día de todos los Santos. De modo que rodamos la seca y la meca sin poder hablar con casi nadie. Sin embargo lo esencial que es interesar a estos Señores a que trabajen nuestro artículo con ahínco y sobre todo a que lo entiendan, ya lo he alcanzado y era del todo necesario pues no entendían ni una jota de nada.

En primer lugar, figúrense udes que como muestra habían tomado un tapón de cada una de las muestras especiales que mandamos para cervecerías y marcando en el cabo el número de la muestra formaron una gargantilla y así visitaron a la clientela. Nada de extraño que encontraran los tapones caros pues era imposible que pudieran hacerse cargo de la calidad. Además, con estos mismos tapones, fue á ver á los comerciantes en

detail, que necesitan cada uno 7 ó 8 mil francos de tapones al año, pero que usan en general clases más bastas, que ni en nuestra colección general figuran. No podían menos que encontrarlos carísimos, por lo que yo vi en casa de dichos negociantes.

Del modo que aquí se compra y se tratan los negocios, para visitar los clientes, los pocos que nos interesan, se necesitan 15 días y de consiguiente, este costosísimo viaje solo deberá hacerse de tarde en tarde y el agente es quien debe trabajarlo con ahínco. Nosotros de nuestra parte tenemos que partir de la base que lo que aquí se quiere es en general barato y nuestras ofertas han de partir de esta base.

Ahora vean las casas que en primer término pueden interesarnos:

Brasserie Bomonti Société Anonyme. Es una cervecería importante y antigua. Para exportar á provincias y á Asia usan tapones; para el consumo local Patente⁴ (...).

Brasserie Nectar. Entre los principales accionistas ingleses y griegos hay disidencia y dijeron pensaban ir á la liquidación y que uno de los grupos se hiciera cargo del negocio. Todos son grandes capitalistas. Sea el grupo que sea, la situación financiera será buena. La cerveza ha encontrado gran aceptación en el público. Cuando la situación sea clara renovaremos la oferta.

Ferme Onuwardja. Gran negocio de vino y destilería (...). Aquí es seguro de hacer algo. Están en buenas relaciones con Ferker. Darán al Sr Schultz algunos tapones para que sirvan de tipo para contra-muestras.

Carl Herter. Negociant de vins. Erenkeny (Asie Mineur). Familia alemana, gran amigos de la Sra Vda. Ferker. Se visitan y ella misma intervendrá en el negocio. Así me lo dijo ella, a quien visité con Schultz. Embotellan sus vinos.

W. Eckerlin Marchand de vins. Erenkeny (Asie Mineur). Lo mismo que la anterior.

M. Teberoglaon & Co. Pappadopoulos & Mélétiadis, Stavropoulo Freres. Jean Dessilas, Rue des Maltais, Galata, Constantinople. Estas cuatro casas son revendedores, pero en grande escala, venden todos los artículos de consumos (...). Ferker trabajan en otros artículos por centenares de mil francos con ellos. Son casas buenas. Los tapones los reciben de Holanda, Italia y algo de Francia (...) clases baratas es lo que necesitan.

Como ya á su tiempo escribió Ferker, aquí necesitan mucho corcho flaco para

la pesca. Son clases muy baratas que se compran a Algeria y Portugal. Hay comprador que necesita 1000 balas de 50 kilos (...).

Para las clases muy bastas, quizás podría combinarse con Sagrera desde Portugal. En Lisboa tocan semanalmente vapores alemanes é ingleses que por fletes baratísimos transportan el corcho hasta Constantinople.

Rosa Ros ■

¹ La correspondència anterior a 1914 ha estat estudiada per Rosa Ros i Pere Sala, «Redes comerciales y desarrollo industrial en la manufactura corchera catalana antes de 1914. El ejemplo de Genís y Cía», *Revista de Historia Industrial*, 56, 2014, pàgs. 49-80. També es presenten algunes dades obtingudes d'aquesta correspondència a Santiago Hernández i Bagué, *Palafrugell i el suro*, Palafrugell, Ajuntament de Palafrugell, 2002, pàgs. 82-87. La correspondència posterior a la Primera Guerra Mundial ha rebut menys atenció. Hi influeix el fet que una part important d'ella està escrita en alemany.

² Podeu trobar referències més detallades sobre l'empresa a Rosa Ros i Pere Sala, «Redes comerciales...», *cit.*

³ Josep Pla, *El meu país*, Barcelona, Destino, 2001, pàg. 596.

⁴ Es refereix als sistemes de tapament amb cautxú o altres materials muntats sobre una peça de ceràmica que en aquells moment estaven competint amb els taps de suro, especialment pel tapament de cerques i aigües.

Els dies 26 i 27 de gener es va celebrar a la Facultat d'Economia i Empresa de la Universitat de Barcelona el seminari *Rabassa morta i rabassaires (segles XVIII-XX)*, coordinat per Josep Colomé i Francesc Valls-Junyent, amb el suport del Centre d'Estudis Antoni de Capmany i el Departament d'Història Econòmica, Institucions, Política i Economia Mundial. El seminari tenia com a objectiu discutir algunes de les aportacions més recents sobre la rabassa morta i els rabassaires, amb la participació dels principals especialistes sobre la qüestió; especialistes que van seguir amb interès les comunicacions, tal com es va anar fent palès en els debats que les segueixen.

L'encarregada d'obrir el seminari va ser Belén Moreno, de la Universitat Autònoma de Madrid. La historiadora va explicar les funcions de la rabassa morta en les economies domèstiques de la zona del Penedès durant el segle XVIII, a partir del creuament de notícies obtingudes a partir del buidatge de contractes de rabassa morta i d'inventaris *post mortem* durant el segle XVIII. La segona comunicació, «La contractació vitícola a la regió de Girona, 1700-1850», va anar a càrrec de Rosa Congost, Enric Saguer i Brenda Nogué, del Centre de Recerca d'Història Rural de la Universitat de Girona. Els ponents van mostrar que, en contra de la visió històricogràficament dominant, la rabassa morta va ser el principal instrument de contractació vitícola durant la primera meitat del segle XVIII a la regió de Girona. La tesi

principal, però, és que durant la segona meitat del segle XVIII es va produir una ampliació dels drets dels rabassaires a través de la substitució i la transformació de rabasses en establiments perpetus. L'historiador Antonio López Estudillo, també professor de la Universitat de Girona i membre del CRHR, va analitzar les condicions de contractació de la rabassa morta al Vallès Occidental (1770-1880). L'estudi de documentació notarial sembla mostrar un procés de degradació de la rabassa morta tradicional, que va coexistir amb un cert impuls de les emfiteusis perpètuas com a contractes de nova plantació. L'historiador Llorenç Ferrer, de la Universitat de Barcelona, va explicar algunes característiques relacionades amb l'expansió de la vinya i la rabassa morta abans de la fil·loxera a la Catalunya central durant la segona meitat del segle XIX. Ferrer va incidir en la gran diversitat que presenten els contractes pel que fa a les formes de plantació de la vinya, la durada i les clàusules que contenen.

La resta de comunicacions es van centrar en la Catalunya de després de la fil·loxera. La comunicació titulada «Comunitat, societat i gènere en el món rabassaire» va anar a càrrec de Josep Colomé, de la Universitat de Barcelona. L'historiador va exposar la importància que va tenir la rabassa morta en l'articulació del territori i la comunitat rabassaire, als nuclis vitícoles de l'Anoia i el Penedès a finals del segle XIX i inicis del segle XX, on un 75% de la superfície cultivada cor-

trobades ■

Seminari

«*Rabassa morta i rabassaires (segles XVIII-XX)*»

Barcelona, 26 i 27 de gener de 2017

■ trobades

responia a la vinya. A través de la informació dels judicis dels jutjats de pau està estudiant quin era el rol que jugaven les dones en l'articulació d'aquestes comunitats rabassaires. «Els rabassaires i el cooperativisme vitivinícola» va ser el títol de l'exposició de Jordi Planas, també de la Universitat de Barcelona. Planas va analitzar la relació complexa entre el cooperativisme vitivinícola i el moviment rabassaire durant el primer terç del segle

estructura de la propietat, i la va posar en relació amb el conflicte agrari a través de les demandes de revisió de contractes presentades l'any 1934.

La cloenda del seminari va anar a càrrec d'Alfonso Herranz, director del Centre d'Estudis Antoni de Capmany. El seminari va concloure amb un debat entre els ponents i els assistents entorn de l'estat actual i les perspectives de futur per a

Fotografia: Centre d'Estudis Antoni de Capmany

xx. Tot seguit, Juan Carmona i James Simpson, de la Universitat Carlos III de Madrid, van analitzar les diferents formes de conflictivitat al camp durant la Segona República, tot centrant-se en la qüestió rabassaire des d'una perspectiva comparada. Finalment, l'historiador Raimon Soler, de la Universitat de Barcelona, va parlar sobre «Desigualtat i conflicte social agrari. Els cultivadors familiars a la Catalunya vitícola (1931-1936)». La historiografia del segle xx sobre el conflicte rabassaire se centra principalment en els aspectes polítics i econòmics conjunturals. Soler va reivindicar la importància que tenen altres factors de fons com l'es-

l'anàlisi històrica de la rabassa morta. La jornada es va completar amb una visita guiada a les Caves Gramona (Sant Sadurní d'Anoia) i un dinar col·loqui amb el directiu de les caves, Jaume Matas, que va comentar les noves propostes de contractació agrària que algunes empreses del sector plantegen.

Brenda Nogué ■

Fotografia: Centre d'Estudis Antoni de Capmany

Els grans debats existents en el si de la disciplina de la Història econòmica i social impliquen fonts molt diverses per al seu estudi. Una d'elles han estat els inventaris *post mortem*, sobre els quals la historiografia ha discutit des dels anys 70 i 80 fins avui. En aquest sentit, el passat 2 de desembre es va celebrar a la Sala de Graus de la Facultat de Lletres de la UdG una jornada d'estudi que tenia com a tema central les capacitats explicatives, els límits metodològics i la variabilitat d'aquesta font al llarg de diversos períodes històrics.

La primera sessió, a tall introductori, va córrer a compte de l'investigador del CNRS Gérard Béaur. En la seva intervenció, va plantejar l'ús dels inventaris per a l'estudi dels canvis en les pautes de consum que hom ha anomenat «revolució industrial». La focalització en aquest debat historiogràfic va servir a Béaur per parlar dels límits metodològics de la font, però també de les seves possibilitats, per exemple en estudis d'història comparada.

En la següent comunicació, Lluís Almenar, investigador predoctoral de la Universitat de València, es va centrar en els inventaris d'època baixmedieval del Regne de València. En concret, el fil conductor va girar entorn de la importància de conèixer el marc jurídic en què se situaven els inventaris *post mortem*, marc que podia variar d'un territori a un altre (tal és el cas del Principat i el Regne de València). El ponent també va posar l'accent en les possibles intencionalitats que existien durant la confecció de l'inventari, sovint sorgides d'una situació de conflicte entre diverses parts beneficiàries de l'herència o béns del difunt. Així doncs, si entenem l'inventari com un recurs legal, l'investigador ha d'estar atent per no interpretar com una fotografia fixa les informacions que s'hi mostren.

Per tancar les sessions del matí, i sense abandonar l'època baixmedieval, Aina Palarea, doctoranda de l'Institut Universitari Europeu, va plantejar les característiques principals dels inventaris catalans. En va delimitar l'estructura i motius de realització, així com els principals biaixos socials que presenta la font per interpretar la societat baixmedieval catalana. Finalment, va detallar les metodologies emprades per a l'estudi dels inventaris en diferents geografies amb un impressionant repàs bibliogràfic i va insistir en la importància de complementar-los amb altres fonts.

La jornada es va reprendre amb la intervenció de Belén Moreno, investigadora vinculada a la UAM, qui va explicar les característiques dels inventaris catalans dels segles XVII i XVIII. Va posar especial èmfasi en el context de la font com un element inserit dins d'un conflicte al voltant dels béns del difunt, entre el dret residual de la vídua i el dret potent de l'hereu. En el cas català, atès que es tracta d'un conflicte que travessa tots els grups socials, trobem una representació més fidedigna dels grups socials més humils en els inventaris de l'època, quelcom que contrasta amb d'altres períodes i geografies europees.

Tot seguit, Lúdia Torra, investigadora de la Universitat de Barcelona, va presentar un cas concret d'estudi centrat en la figura dels comerciants, artesans i botiguers de la Barcelona del segle XVIII a partir dels seus inventaris *post mortem*. L'ús d'aquesta font, complementada a partir dels llibres de comptes, permet una aproximació molt interessant en la inversió en capital fix i en el desenvolupament del comerç tèxtil a la Barcelona setcentista, així com en la capacitat de poder delimitar millor el paper social d'aquests individus vinculats al comerç com a prestadors i socis de companyies mercantils. Aquesta intervenció va posar èmfasi en el fet que l'ús dels inventaris, en un cas concret com aquest, permet entroncar amb els debats amb què es va obrir la jornada entorn la «revolució industrial» i els canvis en les pautes de consum.

L'acte va cloure amb la intervenció de Rosa Congost i Rosa Ros. Van presentar un estudi concret sobre els inventaris dels treballadors empordanesos. Ambdues investigadores han detectat un nombre inusualment elevat de treballadors agrícoles que decideixen inventariar els seus béns, en comparació amb altres zones europees. Entre els motius pels quals es podria donar aquest fet, hi ha el reduït cost dels inventaris en les notaries gironines, així com la possibilitat (i aquesta és una troballa excepcional) de realitzar els pagaments a través de jorns de feina.

En conclusió, la jornada va ser molt profitosa tant per les novetats plantejades com pels diversos debats que s'hi van generar. En general, es va confirmar que els inventaris *post mortem* són encara una font que cal seguir estudiant i que ofereix múltiples possibilitats de treball per a la història social i econòmica.

Arnau Barquer Cerdà
Eduard Diaz Capallera ■

Jornada

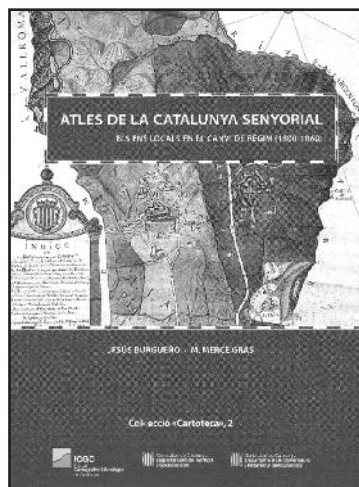
«Els inventaris post mortem com a font per a la història social i econòmica»

Girona, 2 de desembre de 2016

Fotografia: Eduard Diaz

■ llibres

**BURGUEÑO,
Jesús; GRAS,
M. Mercè**

***Atles de la
Catalunya
senyorial. Els ens
locals en el canvi
de règim (1800-
1860)***

Barcelona: Institut Cartogràfic i
Geològic de Catalunya
[Col·lecció Cartoteca, 2], 2014,
238 pàgs.

Poques vegades cau a les mans una publicació cartogràfica manejable d'inqüestionable rigor científic i d'obligat recurs per a una gran diversitat de consultes temàtiques. Els autors d'aquest llibre que aquí ressenyem han sabut tractar la informació objecte d'anàlisi i estudi, i l'han presentada francament bé. Burgueño i Gras fa molts anys que treballen posant a l'abast dels investigadors una gran varietat d'eines i instruments cartogràfics, però en aquesta ocasió la radiografia que aporten del país resulta del tot indispensable per entendre la Catalunya del segle XIX i part del segle XX.

El llibre esdevé un recurs de primera mà per a tothom que vulgui conèixer una idiosincràsia municipal que li és desconeguda abans de visitar-la. Més enllà d'això, l'anàlisi de la realitat administrativa, jurídica i institucional del territori a partir d'aquesta variada cartografia resulta imprescindible per conèixer la pertinença de cada parròquia, municipi o veïnat, a un determinat bisbat o corregiment; pas previ per a poder iniciar una recerca, que porti a conèixer la possible trajectòria de la documentació generada que li és pròpia, fins a l'arxiu on es pot arribar a trobar dipositada en l'actualitat. Aquest és un camí al qual s'han d'enfrontar tots els historiadors a l'inici d'una recerca, i sens dubte eines com aquest llibre contribueixen a facilitar-ne molt la tasca.

A l'*Atles de la Catalunya senyorial. Els ens locals en el canvi de règim (1800-1860)*, s'hi retrata molt bé la complexitat de la zona central del país, especialment la plana lleidatana; per contraposició a una major harmonització de les diverses instàncies de poder territorial en altres zones, com les terres de Girona o de l'Ebre, per exemple. A les actuals comarques centrals sorprèn comparar les diverses superposicions administratives històricament existents entre els corregiments (Vic, Manresa, Cervera, Puigcerdà i Talarn) i els bisbats (Vic, Solsona i Urgell).

El llibre inclou la reproducció d'interessants materials cartogràfics de l'època, però el més útil resulten ser els mapes d'elaboració pròpia, des dels generals de Catalunya, fins als dels diversos àmbits territorials diferenciats segons la temàtica.

Després de la protocol·lària presentació, a càrrec del Director General d'Administració Local i del Director General de l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya, segueix una introducció en la qual es justifica l'edició per tal de suplir la ignorància general sobre l'origen dels municipis catalans, així com la creença equivocada que tots ells procedeixen de

l'edat mitjana i la seva suposada estabilitat al llarg dels segles; alhora que s'hi donen les pautes generals de la seva organització i del seu contingut.

El llibre s'estructura en cinc capítols, el primer dels quals està dedicat al mapa jurisdiccional de Catalunya a la fi de l'Antic Règim, un estudi del qual paradoxalment s'han publicat treballs en molts altres territoris espanyols, però del qual Catalunya estava totalment mancada. Inclou la reproducció d'interessant cartografia antiga, i es presenten nous mapes que esdevindran d'obligada referència, com el que radiografia les jurisdiccions, corregiments i subdelegacions l'any 1800, o el de la tipologia jurisdiccional en aquesta mateixa data. És gràcies a aquest mapa que advertim un predomini de reialencs a la Catalunya Vella, de manera especial a les rodalies de Girona, fins al Baix Empordà, i de Barcelona, fins al Vallès i el Maresme, a més del Ripollès, l'Aran i el Baix Ebre. Això contrasta amb la concentració de dominis nobiliaris en d'altres territoris, com l'Alt Empordà, la Selva, Osona, el Berguedà, el Solsonès i el Pallars, i també els eclesiàstics, especialment presents al camp de Tarragona, les terres de Ponent, l'Alt Urgell, l'Alta Ribagorça i el Pla de l'Estany; així com la singularitat de bona part de la Terra Alta i el Montsià, sota l'orde de Sant Joan de Jerusalem, també present a Ponent, i gairebé inexistent arreu de la Catalunya Vella. Finalment, també descobrim l'existència d'altres jurisdiccions seculares (cavallers, ciutadans honorats, etc.), amb presència més important a la Cerdanya, el Pallars, la Segarra i les Garrigues.

S'hi acompanyen mapes complementaris d'anàlisi de la tipologia jurisdiccional per corregiments i comarques, així com un il·lustratiu quadre amb els principals senyors jurisdiccionalment nobles per població. S'hi adverteix la remarcable preeminència del Duc de Medinaceli, amb gairebé la meitat del total, a més de 40 punts de distància respecte a la resta: es calcula per a l'any 1857 que 200.000 catalans estaven sota el seu domini. Pel que fa a senyors eclesiàstics, destaquen l'arquebisbat de Tarragona, amb poder sobre més de 91.000 habitants, i el bisbat d'Urgell, així com els monestirs de Poblet, Santes Creus i Montserrat, amb més jurisdiccions que la resta de bisbats, essent l'últim del llistat el de Girona, amb les seves 12 jurisdiccions conegudes pel nom de cadascun dels mesos de l'any.

En el llibre es treu l'entrellat del mapa municipal, es contextualitza el règim senyorial i s'incideix en la pervivència del senyoriu a la Nova Planta. Es dedica un subcapítol als batlles i regidors, i s'incideix

en les jurisdiccions compartides, una qüestió a la qual sempre es fa difícil d'entrar. Es radiografia els senyors de Catalunya al 1800, i s'aborden els territoris de reialenc, els senyoriis nobiliaris i les jurisdiccions eclesiàstiques, la singularitat dels territoris sota l'orde hospitaler de Sant Joan de Jerusalem, l'existència d'altres senyors seculars i fins i tot la d'ajuntaments i institucions benèfiques com a titulars jurisdiccionals. Per finalitzar el capítol, s'estudia els ens locals intermedis, el mapa municipal i el cadastre.

Els mapes de cadascun dels corregiments, amb les divisions administratives al seu interior, resulten del tot il·lustratius per entendre una realitat territorial diferent a l'actual, la qual cosa permet resseguir pistes de caràcter històric i d'altres d'arxivístiques. Hom hi descobreix singularitats poc conegudes, com per exemple el fet que la Garrotxa estava fragmentada en tres corregiments diferents: Vic, Figueres i Girona.

El segon capítol analitza el primer mapa municipal constitucional i la complexitat de la seva transició, amb els successius vaivens polítics, així com la intervenció de les primeres diputacions en el mapa municipal, amb un interessant mapa de poblament per municipis del 1831.

Val a dir que, per a cada període, també resulten molt interessants els quadres amb les segregacions municipals que es van produir (moltes de vida efímera) a la tercera dècada del segle XIX. Així, en l'àmbit gironí, per exemple, trobem el naixement del Port de la Selva, Vall-llobrega, Ordis, Pont de Molins, la Cellera de Ter, Mont-ras, o Santa Cristina d'Aro.

El tercer capítol se centra en la definitiva configuració del mapa municipal constitucional a partir de la promulgació de la Llei d'ajuntaments de 1845.

El quart capítol tracta en exclusiva el mapa eclesiàstic català dels segles XVIII i XIX, amb un detallat estudi de cadascuna de les diòcesis amb seu a Catalunya. S'hi valora la importància dels districtes eclesiàstics intermedis, com ardiaconats o arxiprestats, de cares a entendre determinades realitats socials d'arreu del territori. Sobresurten, així mateix, algunes particularitats en la divisió diocesana de 1800, com ara l'adscripció de l'Aran al bisbat francès de Comenges (agregat a Tolosa en temps de la Revolució), vall que va passar a dependre d'Urgell el 1805, o la pertinença de la Cerdanya francesa al bisbat d'Urgell fins a un Concordat amb Napoleó el 1802, en virtut del qual van

passar a dependre de la diòcesi de Perpinyà, així com l'actualment més coneguda adscripció lleidatana de moltes parròquies de l'Aragó (124 de les 205 parròquies diocesanes existents a la fi de l'Antic Règim eren aragoneses), i una altra molt poc coneguda de parròquies de l'actual província d'Osca pertanyents a la diòcesi d'Urgell, sense tenir-hi continuïtat territorial. En alguns bisbats s'adverteix la singularitat de les jurisdiccions exemptes que no van desaparèixer fins a 1874, de manera molt especial a Urgell, per la importància que hi va arribar a tenir l'arxiprestat d'Àger, format per 37 parròquies, algunes de les quals inserides dins del territori de la diòcesi de Solsona; i també hi destaquen l'abadiat de Gerri, el pabordat de Mur, i el priorat de Meià. A Solsona també hi havia parròquies sota l'abadiat de Ripoll, i en el de Vic, a més del ja esmentat abadiat de Ripoll, també hi havia l'abadiat de Montserrat. Finalment, s'adverteix que més de la meitat de les parròquies de Tortosa pertanyien al Regne de València, tot arribant pel sud fins a les portes de Sagunt, i que també n'hi havia quatre que eren dins el Regne d'Aragó.

S'hi analitza el Concordat del 1851 i les modificacions derivades de la seva aplicació, com ara la supressió de la diòcesi de Solsona, que havia estat erigida al segle XVI manllevant parròquies de les d'Urgell i Vic, i la seva adscripció total a la de Vic, per bé que aquesta mai es va fer efectiva del tot, i la seu va poder restablir-se el 1933.

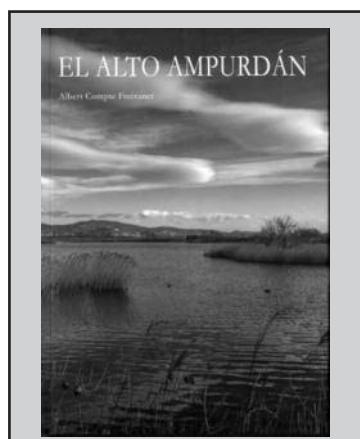
El cinquè i darrer capítol és una inegotable font d'informació, atès que ens ofereix la notícia d'uns continguts dels quals no disposàvem fins al moment de cap tipus de referència bibliogràfica de caràcter general: l'organització territorial dels serveis públics de l'Antic Règim al liberalisme, amb una especial incidència sobre el correu i el notariat, l'existència dels quals va marcar (i de quina manera!) les relacions personals i econòmiques entre els municipis, fet que va crear un fort tram de relacions socioeconòmiques bona part de les quals han perviscut fins l'actualitat. S'inclou un interessant mapa de les estafetes de correus de 1831, els itineraris postals el 1790, els districtes notariais i les localitats amb notaria en el període 1864-1903. En aquest darrer cas, i pel que fa a l'àmbit gironí, notem l'adscripció del Ripollès al districte notarial de Puigcerdà, i l'allargament del de Girona a través del curs del riu Ter fins a Verges i després fins a l'Escalà, una falca amb la qual el districte notarial gironí s'inseria entre els de Figueres i la Bisbal d'Empordà.

Complementa l'estudi un llistat d'útils referències bibliogràfiques i de fonts documentals bàsiques, així com uns acurats índexs desglossats per reproduccions cartogràfiques, mapes propis i quadres. Aquesta edició, a diferència d'altres treballs dels autors, incorpora adherida a la tapa posterior una funda que conté un CD on es recullen cinc annexos: fonts cartogràfiques, fonts documentals referides al

mapa municipal, quadres estadístics, els ens locals intermedis abans de la Nova Planta, i quadres comarcals de síntesi.

En definitiva, una obra de consulta obligada, al servei dels historiadors del país.

David Moré Aguirre ■

**COMPTE
FREIXANET,
Albert**

***El Alto
Ampurdán***

Figueres, Institut d'Estudis Empordanesos, 2015. 293 pàgs. [Extret facsimil de *Pirineos. Revista del Instituto de Estudios Pirenaicos*, núms. 67-74 (1963-64)].

L'Institut d'Estudis Empordanesos ha reeditat *El Alto Ampurdán*, la tesi doctoral d'Albert Compte, més de cinquanta anys després de la seva primera edició a la revista *Pirineos*. *El Alto Ampurdán* s'ha de llegir com una acta notarial del paisatge empordanès just abans de la «gran transformació». Sabem que els paisatges canvien. En cap etapa anterior, però, el paisatge de l'Empordà no ho ha fet de manera tan ràpida com en els darrers cinquanta anys. És cert que hi ha hagut accions per a la protecció: parc natural dels Aiguamolls de l'Empordà, parc natural del Cap de Creus, paratge natural d'interès nacional de l'Albera, espai PEIN de l'Alta Garrotxa, etc. Tot i aquestes accions, el canvi ha estat enorme i anàrquic en molts casos. A partir de 1979, hi ha hagut intents per ordenar el canvi, s'han usat instruments de gestió i planificació; només fa, però, deu anys del Pla director de l'Empordà.

Entre 1960, quan Albert Compte acaba la feina de camp, i 2016, la població s'ha més que duplicat: de 63.750 habitants a 140.118. El més significatiu és que el creixement s'ha concentrat en les quatre poblacions grans (Figueres, Roses, Castelló i l'Escala), que han passat de ser el 40,6% de la població del territori al 61,5%; i això ha tingut conseqüències, sobretot, a la plana i al litoral. El resultat ha estat qualificat per Sergi Cuadrado de «metropolitització de la plana de l'Empordà». L'activitat productiva també ha sofert canvis espectaculars: d'una societat agrària s'ha passat a una societat de serveis, que representa, segons els anys, del 70 al 80% del PIB comarcal.² Amb tot, l'activitat agrària, que genera entorn del 5% de la riquesa comarcal, experimenta un creixement anual de l'1-2%. I, és clar, l'Empordà és una de les vuit comarques catalanes que creixen en aquest sector, tot i que s'ha produït una forta reducció dels seus actius: de 9.456 explotacions censades el 1962, s'ha passat a 1.973 el 2009.³ La superfície agrària conreada ha disminuït, en benefici bàsicament dels boscos, però també de la super-

fície construïda.⁴ El gran canvi ha vingut provocat pel turisme de sol i platja i la construcció.⁵ Aquest és el panorama actual. Tanmateix, com el dibuixava Albert Compte cinquanta anys enrere?

Amb la càtedra d'Institut guanyada, a partir de 1951 Albert Compte comença a pensar a fer la tesi. Historiador de formació, en posar-se a estudiar els temaris d'oposicions a Institut, s'interessa per la Geografia. El que havia après a la Universitat era nul. I és en aquest punt quan entrarà en contacte amb Lluís Solé Sabarís, a la càtedra de Geologia, amb qui mantindrà una llarga amistat. Necessitava, però, un tutor de Lletres, no pas de Ciències, i el prehistoriador Lluís Pericot, empordanès de família, li suggereix Manuel Casas Torres, catedràtic a Saragossa.

Albert Compte comença la tesi quan és destinat a Cartagena. La feina de camp només la pot fer els estius. Els seus informants són els secretaris i capellans, també propietaris, dels pobles, però té la dificultat de trobar dades estadístiques, mapes i fonts similars.

En aquest llibre, hi ha un component important d'història agrària de l'Empordà, segons el mètode regressiu de Bloch. Després d'exposar el medi físic (relleu, clima, sòls), dedica el capítol IV a «*La transformació del país a través de los tiempos*». El primer apartat porta el títol: «*La ocupación del suelo por el hombre*». Prèviament, ha fet una entrada en el que és tota una declaració d'intencions del que pretén fer: «*El hombre y el medio rural*»: «*El clima, el suelo, las aguas, nos dan los límites de las posibilidades de la vida de un país, especialmente de las actividades rurales. Nos señalan los topes físicos de los cuales no se puede pasar sin grave quebranto de su economía. [...] Son circunstancias de orden humano las que, aprovechando los citados factores naturales crearán tal o cual sistema de cultivo, con su correspondiente genero de vida, que caracterizará el paisaje rural de una*

determinada comarca». Han estat els homes els qui han transformat el paisatge. «Es más, han seguido transformándolo y a un ritmo cada vez más acelerado. La geografía de nuestra comarca se nos aparece así como el estudio de una fase de esta transformación. Por esta razón para comprenderla adecuadamente es necesario trazar una visión, al menos de conjunto, de las etapas previas [etapes d'ocupació del sòl, dirà M. Bloch], que han servido de punto de partida. La **historia agraria** —entendida en el sentido de geografía agraria de los tiempos pasados— debe ser un preliminar para el estudio de la geografía propiamente dicha o actual», (pàgs. 76-77).

L'índex del volum segueix amb el paisatge rural de la plana altempordanesa, avui (V), les variants marginals (faixa litoral, aspres interiors), VI, altres activitats (la pesca i el turisme = «la nueva fuente de riqueza»), VII, l'evolució demogràfica (VIII), els pobles i els habitatges (IX) i el nucli urbà de Figueres (X). La història agrària acaba empeltada de la monografia regional de Casas Torres, són les servituds que cal pagar per la direcció de la tesi.

Acaba la tesi el 1960, però no la lleix fins l'any 1963, a Madrid i amb un tribunal format pels màxims exponents de la geografia espanyola del moment: especialment Manuel de Terán i Casas Torres. Hi havia també: Manuel García Miranda,

president, Amando Melón y Ruiz de Gordejuela, Carmelo Viñas Mey. Immediatament, la tesi es publicava a la revista *Pirineos* del CSIC. Era el punt de confluència del grup de Saragossa, de Casas Torres, i el de Barcelona, de Solé Sabarís.

La tesi ha estat punt de referència obligada per a tots els treballs de geografia que han tractat l'Empordà des d'aquell moment. Caldria resseguir quina n'ha estat la influència. Ara, gràcies a aquesta reedició, es podrà analitzar la magnitud de la gran transformació que va començar en els anys seixanta.

Pere Gifre Ribas ■

¹ CUADRADO CIURANETA, Sergi, *La metropolitanització de la plana de l'Alt Empordà*, tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 2012.

² OLIVER ALONSO, Josep (dir.), *Anuari Econòmic Comarcal 2016*, Barcelona, Banco Bilbao Vizcaya Argentaria, 2016.

³ ALDOMÀ i BUIXADÉ, Ignasi (coord.), *L'Atlas de la nova ruralitat de 2015. L'actualitat del món rural. Els anys de la gran crisi a la Catalunya rural, 2008-2015*, Fundació Món Rural, 2015.

⁴ ROMERO, Marilyn, *Análisis de los cambios en la estructura del paisaje de l'Alt Empordà en el período 1957-2001*, tesi doctoral, Departament de Geografia, Història i Història de l'Art, Universitat de Girona, 2004, pàg. 316.

⁵ FRAGUELL SANSBELLÓ, Rosa M., «El turisme: fenomen transformador del litoral empordanès», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 46 (2015), pàgs. 219-237.

Extens llibre de notable interès que té el seu origen en les jornades d'estudi *De la vinya a la fassina. Vinyes, vins i cooperativisme vitivinícola a Catalunya*, celebrades a l'Espluga de Francolí el setembre de 2013. El volum reuneix quinze dels trenta-nou estudis presentats en les jornades, reelaborats sota supervisió dels editors, juntament amb una extensa introducció a càrrec d'ells, que serveix d'estat de la qüestió. En ella utilitzen com a fil conductor els tres grans cicles històrics de l'especialització vitivinícola catalana (aiguardents, vi comú, caves i vins de qualitat), tot situant cada estudi i aportant major coherència al conjunt del llibre. L'obra manté un nivell elevat, combina nova investigació amb síntesi d'informació ja coneguda i, com cal esperar de l'acreditada obra dels autors participants, proporciona al lector múltiples suggeriments de gran interès.

El tractament dels tres cicles històrics és desigual. El cicle de l'aiguardent (finals del segle XVII-inicis del segle XIX) constitueix el centre de dos capítols, i

altres s'hi refereixen de manera parcial. J. M. Grau i F. Valls-Junyent parteixen de l'empresa Sunyer i cia. i la seva àmplia xarxa d'agents per tal de reconèixer les xarxes que portaven el producte des d'una destil·lació fortament atomitzada fins la capital de la Catalunya aiguardentera (Reus). A més, identifiquen aquests intermediaris (comerciants locals, menestrals, arrendataris de delmes) que generalment no destil·laven pel seu compte, i fan referència a la complementarietat entre les seves activitats. En segon lloc, F. J. Iglesia Berzosa estudia la destil·leria Prats i cia. instal·lada per un comerciant català a Aranda de Duero a fi d'aprofitar el comerç directe de Santander amb l'Amèrica colonial. El cicle del vi comú, des d'inicis del segle XIX fins avançada la segona meitat del segle XX, concentra el gruix de les aportacions, a les quals més tard em referiré, ordenades per temes. Finalment, el cicle del vi de qualitat, que s'anava anunciant en iniciatives aïllades des de finals del segle XIX però que es va començar a imposar fa només mig segle, només és estudiat per dues altres mono-

**COLOMÉ, Josep;
PLANAS, Jordi;
VALLS-JUNYENT,
Francesc (eds.)**

***Vinyes, vins i
cooperativisme
vitivinícola a
Catalunya.***

Barcelona, Publicacions
de l'Abadia de Montserrat,
2015, 664 pàgs.

■ Llibres

grafies. Per una part, la de M. A. Bové sobre la «revolució vitivinícola» de la DOQ Priorat, un procés d'innovació amb un temps de maduració prolongat, iniciat per pioners forans que van aportar «capital humà». La transformació d'aquesta DOQ de reduïda producció total ha assolit cotes extraordinàries de qualitat i preu, i s'han fet visibles els seus efectes d'arrossegament fins en la incipient reversió del despoblament secular que la comarca ha patit. Per una altra banda, l'estudi de F. J. Medina-Albadalejo se centra en el cooperativisme vitivinícola català durant la segona meitat del segle XX (75 cooperatives el 1946, 196 el 2003). Hi domina en volum, en major grau que altres àrees vitícoles espanyoles, el model de cooperativisme «dependent», subministrador de matèria primera per a les grans empreses que controlen el mercat i comercialitzen el producte final (Penedès), davant del cooperativisme «no dependent», que transforma el producte directament, ven a destins més diversificats i embotella i comercialitza directament una proporció notable de la seva producció.

Els altres treballs, cobreixen un o més d'aquests cicles, els presentaré agrupats en els tres grans temes que abasta el volum i als quals van adreçar la seva crida els editors per aprofundir en qüestions poc estudiades. Una selecció que va portar a prescindir i atorgar un paper subordinat a altres aspectes (les estructures de la propietat i explotació, les pràctiques de cultiu, les condicions de vida, l'extracció de l'excedent, el conflicte social agrari). Un primer bloc se centra en l'expansió vitícola fins la fil·loxera, amb les seves motivacions, fórmules contractuals i repercussions paisatgístiques, demogràfiques i d'altres. Ll. Ferrer-Alòs aporta un assaig de vocació generalitzadora en què proposa l'existència de quatre models vitivinícoles a Catalunya amb lògiques productives, comercials i institucionals diferents. Entre ells, precisa els trets dels models majoritaris a Barcelona i Tarragona, essent en la segona més nombrosa la petita propietat i la diversitat de contractes d'accés a la terra (davant el predomini de la rabassa morta a Barcelona), més important l'aiguardent, i menys habitual tant la dedicació exclusiva a la vinya com la vinificació de la collita per cada família vitícola (abans de la creació de cooperatives). E. Tello i M. Badia-Miró sostenen que l'expansió vitícola catalana va respondre a causalitats diferents (*smithiana*, *boserupiana* i *malthusiana*) a mesura que va avançar la frontera vitícola interior, tot basant-se en part en la seva proposta sobre l'evolució de la desigualtat (amb l'indicador renda de la terra/salari agrari) de trajectòria ben diferent a estudis preexistents que han partit

de les parts de fruit exigides en els nous contractes de rabassa. R. Congost i E. Sagner mostren en l'únic estudi centrat a Girona —cap no ho fa a Lleida— que la rabassa morta fou el contracte emfiteutic predominant en les terres vitícoles establertes entre 1700 i 1800 (87% de les 6.300 ha), i que la seva importància va davallar durant la primera meitat del segle XIX, encara que en certa part per conversió de les rabasses en emfiteusis perpètuas; això els porta a interrogar-se si això reflectia una major capacitat de negociació dels treballadors a Girona. En un àmbit més comarcal, P. Roca estudia l'expansió vitícola del Vallès Occidental, una de les comarques amb major especialització cap als anys 1850-1880. La vinya va començar la seva forta progressió dins la superfície cultivada en el darrer quart del segle XVIII i cap a 1850 havia contribuït a multiplicar la densitat demogràfica i a enfonsar l'antic predomini de la masia, amb un policonreu centrat en l'autoabastiment i la producció d'excedents ramaders i forestals. L'especialització —conclou— fou tan intensa que va transformar profundament el paisatge i va simplificar els agrosistemes, tot anticipant-se molt a la revolució verda i al creixement urbà. Finalment, J. Colomé estudia el Penedès amb una atenció inusual —en el llibre— en el conflicte social. Com en estudis precedents, l'autor construeix sèries a partir de judicis i mostra la importància d'aquells lligats al procés de degradació de la rabassa tradicional. La seva interpretació subratlla el caràcter comunitari de la lluita rabassaire i acaba analitzant les circumstàncies que permetrien explicar el declivi de la conflictivitat social agrària durant la crisi que va seguir la fil·loxera.

Els estudis d'un segon bloc temàtic aborden l'elaboració i comercialització dels productes vitivinícoles —ja presentats en tractar del cicle de l'aiguardent o la DOQ Priorat—, el transport dels productes vitivinícoles i el crèdit rural. P. Pascual estudia la circulació de vins i els seus derivats per ferrocarril, navegació de cabotatge i internacional, i realitza exercicis en què estima el pes decreixent del transport per carro en els fluxos que convergien en el pla de Barcelona. El seu treball fixa la cronologia del lent avenç del ferrocarril en la captura dels fluxos d'aquests productes, destaca la importància cabdal del ferrocarril en la tardana expansió vitícola de Lleida i detalla la política de primes als grans extractors que van establir les companyies i que els va permetre captar, durant pocs anys (1879-1891), una porció minoritària —però rellevant— de les exportacions en competència amb el transport marítim fins a Le Havre. R. Garcia Orallo, per la seva part, analitza la

relació entre cycle econòmic i mercat de crèdit rural a l'Alt Empordà i la Conca de Barberà en el període 1880-1905, a partir del crèdit no institucional formalitzat davant notari. La similitud en la trajectòria d'ambdues comarques on la fil·loxera va arribar amb més d'una dècada de diferència, amb fort creixement en el nombre de crèdits en els anys 1880 i enfonsament des dels volts de 1891, el porta a concloure que el determinant bàsic del ritme de l'activitat creditícia no fou la necessitat. La responsabilitat d'aquesta trajectòria s'hauria de buscar, en la seva fase alcista, en unes expectatives generals favorables. Després, quan va canviar la conjuntura general i es van enfonsar els preus del vi i les expectatives, es va fer insostenible continuar incrementant l'endeutament ja adquirit i va decreixer la liquiditat dels prestadors, fins i tot amb ruptura traumàtica de les xarxes creditícies tradicionals i descapitalització del món rural. Això pot explicar la lentitud de la recuperació posterior.

Finalment, l'enfocament més monogràfic correspon als «cellers i fassines cooperatius», amb quatre estudis sobre els constituïts a Tarragona en les primeres dècades del segle xx, a part del ja ressenyat de Medina-Albadalejo. L'èmfasi en els cellers no és casual, ja que les jornades es van celebrar en ocasió del centenari del celler cooperatiu de l'Espluga de Francolí, el primer celler monumental d'estil modernista. J. Planas signa un treball de caràcter general sobre els inicis d'aquest cooperativisme i un altre, amb J. M. Vallès, sobre les entitats de l'Espluga de Francolí. En ambdós s'aborden les dinàmiques organitzatives i econòmiques d'aquestes entitats, els motius que atreïen cap a elles als associats, la importància que hi participessin viticultors acomodats, diferentment de les vies individuals per les quals van optar a les comarques rabassaires de Barcelona, el suport decisiu que va prestar a aquestes cooperatives el catalanisme conservador des de la Mancomunitat, o la (presumpta) reduïda desigualtat social que —segons els seus líders acomodats— caracteritzava els pobles on es va iniciar aquest moviment que va assolir la seva major implantació a la Conca de Barberà, l'Alt Camp i el Priorat. El treball de R. Soler se centra en la fabricació d'alcohol vínic a la província de Tarragona i el paper que hi van exercir els cellers cooperatius, molt limitat en quantitat i durada. Entre els fabricants d'alcohol vínic, detecta fins a set fassines cooperatives l'any 1925, majoritàriament d'abast comarcal (Priorat, Reus, l'Arboç, Conca de Barberà), però només dues es mantenien

actives el 1935. Entre els motius per explicar-ho, l'autor destaca la reduïda rendibilitat d'aquesta activitat per manca de dimensió, el sobreendeutament de les fassines instal·lades a partir de crèdits, les complicacions en la gestió de les cooperatives i els conflictes que les fassines van introduir entre els seus socis. En darrer lloc, M. Cucurella-Jorba estudia des d'una perspectiva arquitectònica la diferència entre els cellers anònims i els cellers d'autor (catedral del vi), i analitza amb detall els tres construïts per Pere Domènech i Roura a l'Espluga de Francolí (1913), Sarral (1914) i Vila-Seca (1919), on va haver d'aportar solucions pròpies a múltiples problemes, ja que els dos primers es van anticipar a les detallades directrius tècniques que va elaborar la Mancomunitat per a aquest tipus d'instal·lacions.

En conclusió, és un volum amb aportacions de qualitat a les quals seria difícil accedir sense aquesta iniciativa, d'interès destacat per les aportacions investigadores que incorpora i també com a estat de la qüestió. És una obra, a més, amb una edició curiosa: amb profusió de quadres, figures, mapes i fotografies dels cellers, apèndixs generosos en unes quantes de les investigacions, una extensa i útil bibliografia conjunta al final, resums sintètics en anglès i català dels setze escrits, i referències a les obres de cadascun dels divuit autors.

Antonio López Estudillo ■

**PÉREZ ÁLVAREZ,
Alba**

El mercat de la terra en l'Amer del segle XIV

Treball Final (TFM) del Màster en Recerca en Humanitats de la Universitat de Girona.

Director: Pere Ortí

Data de lectura: Setembre de 2016

L'objectiu plantejat per aquest Treball de Final de Màster era estudiar totes les compravendes conservades a la notaria d'Amer en els darrers dinou anys del segle XIV. Aquests documents registren la transacció de béns tant entre membres de la parròquia i vall d'Amer (feixes, peces, trosos i altres parcel·les de terra) com de la vila (normalment habitatges, com cases i albergs, però també taules de mercat). Les vendes van demostrar ser una font important per tal de conèixer l'economia, la societat i, fins i tot, els espais urbans i rurals de l'Amer baix medieval.

Un altre propòsit del treball era fer un repàs a la historiografia del mercat de la terra, per tal de descobrir quines han estat les qüestions que han preocupat més els historiadors de diferents països. Després de fer un repàs de la bibliografia anglesa, francesa, alemanya, italiana i espanyola disponible, es va arribar a concloure que el mercat de la terra ha estat un objecte d'estudi que tot just ara atrau més l'atenció dels historiadors, però que presenta diferències molt marcades segons el país on s'estudia, i a vegades dins del mateix territori, sobre la zona que esdevé objectiu de recerca. Això vol dir que la historiografia està marcada per una quantitat notable de debats i diferents visions sobre els mateixos temes, molts encara sense resposta.

Tornant a l'altra finalitat del treball, el buidatge de documentació de la notaria d'Amer va revelar que entre els anys 1381 i 1400 es van vendre un total de 301 béns. A partir d'aquestes transaccions, es va investigar l'ager de la vall d'Amer: les afrontacions de cada parcel·la venuda van permetre conèixer com estava configurada part de l'espai, la situació de les hortes i els conreus practicats en elles o els topònims locals. Les vendes també van resultar una bona font per estudiar la vila, ja que, talment com els béns venuts a l'ager, les afrontacions de les cases i albergs van ser utilitzades per intentar entendre la configuració de la població: conèixer els seus carrers, el llocs on hi havia més proporció d'habitatges o, fins i tot, on es situava el mercat, quins productes s'hi venien i els oficis dels habitants.

Les compravendes d'Amer van servir també per concloure que els habitants de la vila i de la parròquia tenien estratègies diferents a l'hora de comprar béns. Els pobladors de la vila comptaven amb múltiples possessions a les hortes d'Amer, amb cultius que els permetien exercir una agricultura complementària, ja fos per la transacció al mercat o pel propi consum. En l'àmbit urbà, les vendes mostren com alguns habitants van procurar augmentar

l'espai dels seus habitatges mitjançant la compra d'albergs i cases adjacents. El mateix procés van seguir amb la compra de possessions agràries: és freqüent trobar que el comprador adquireix una nova parcel·la de terra que afronta directament amb una que ja forma part del seu patrimoni. En aquests anys, no sembla haver-hi voluntat de tenir terres disperses les unes amb les altres, encara que indubtablement els habitants d'Amer en posseïen, i de fet molts van haver de (o bé van voler) desprendre's d'elles, venent-les sovint a aquells que tenien interès o necessitat de comprar.

Les transaccions entre els habitants de la parròquia són molt menys habituals, però no inexistent. Aquells que van comprar ho van fer habitualment per augmentar els seus patrimonis, també procurant agrupar terres, com els habitants de la vila. En la majoria d'ocasions van efectuar les seves transaccions amb membres de la mateixa parròquia d'Amer. De fet, les relacions entre les dues esferes (parròquia i vila) són pobres, ja que els compradors i venedors es van concentrar majoritàriament en els seus entorns més immediats: preferien fer tractes amb persones del seu àmbit, urbà o rural.

Per últim, l'estudi de les compravendes va servir per confirmar que el Monestir de Santa Maria d'Amer era el senyor feudal indiscutible de la zona, ja que gairebé totes les vendes demostren que els béns devien les seves rendes a l'abat, així com persones amb altres càrrecs dins del Monestir, especialment el sagristà, que obtenia una quantitat notable de primícies per any. El Monestir d'Amer no es limitava només a la vall, sinó que va posseir rendes a altres parròquies més llunyanes.

L'estudi de les compravendes serveix per extreure conclusions interessants, però, tot i això, té les seves mancances. El cas més rellevant és el problema per entendre la fixació de preus pels béns que es venien. Les compravendes no resolien per quins motius dues parcel·les situades en el mateix espai poden arribar a tenir preus molt diferents. La mida, la qualitat de la terra, o fins i tot la relació personal entre comprador i venedor podrien donar-hi una resposta, però són dades que les compravendes no contenen. Així doncs, el treball acaba amb la següent conclusió: si bé les compravendes són un element imprescindible per a l'estudi de la població catalana medieval, i només amb el seu estudi es poden treure conclusions valuoses, també es requereix la seva complementació amb altres tipus de documents associats al mercat de la terra.

En aquest treball es pretenia observar el paper que jugà l'emfiteusi com a via d'accés a la terra, a partir del recompte dels contractes emfitèutics localitzats en la documentació notarial de l'Alt Empordà, que es troba a l'Arxiu Històric de Girona, i el buidatge d'una mostra quinquennal dels contractes localitzats durant el període de 1775-1792.

Per una banda, cal dir d'entrada que s'obtingueren dades relatives a una zona encara poc estudiada. La informació referida a l'emfiteusi a l'Alt Empordà durant els segles XVIII i XIX parteix de les dades obtingudes del buidatge exhaustiu del Registre d'Hipoteques de Figueres i Girona durant el període de 1768-1862, així com d'una gran quantitat de protocols notariais pel període anterior i posterior. Poc temps després de ser creat, però, el Registre d'Hipoteques fou reorganitzat i de l'oficina de Girona se segregà el districte de Figueres. És per aquest motiu que hi ha un considerable buit documental entre els anys 1774-1806, la qual cosa ha condicionat l'anàlisi i l'estudi dels establiments de terres a l'Alt Empordà i ha impedit de conèixer amb exactitud el nombre d'establiments concedits durant aquest període. Tot i la limitació de la mostra, s'ha pogut observar que l'emfiteusi jugà un paper important com a via d'accés a la terra: s'han localitzat 3.614 contractes emfitèutics, que suposen aproximadament un 54,17% del total dels contractes atorgats en el conjunt de la regió de Girona. Hi destaca el nombre de contractes atorgats els anys 1775, 1783 i 1789. Del 1778 i 1789 no en tenim notícies encara, però sí del 1783: més de la meitat dels contractes foren atorgats pel comte de Perallada per tal de posar en conreu els aiguallieixos de la Muga i el Llobregat. Els resultats reforcen la idea que defensa que el mercat d'establiments i subestabliments emfitèutics devia tenir un major dinamisme a la zona de l'Alt Empordà.

D'altra banda, l'estudi de la zona empordanesa està aportant dades interessants pel que fa als canvis socials, l'estudi de les classes mitjanes i la presència del contracte de rabassa morta, així com les variacions respecte d'altres zones ja estudiades amb profunditat. A l'Alt Empordà l'expansió de la superfície conreada també fou un fenomen general que s'observa en el creixement de viles, com el que experimentà Figueres; la dessecació d'estanys i aiguamolls o l'especialització de la mà del conreu de la vinya en detriment de terres ermes i boscoses abans marginals. El joc de l'establiment i

el subestabliment emfitèutic expliquen aquest procés. Els principals establiments empordanesos, la majoria d'ells hisendats, com ara els Ferran, els Gifre, els Masdevall i els Cremadells, establiren parcel·les de terra ermes i boscoses, d'entre una i cinc vessanes, per tal que fossin plantades de vinya. En això, s'observa una gran presència de treballadors entre els emfiteutes que adquirien una peça de terra. D'aquesta manera s'explícara, per exemple, el creixement d'una vila de nova creació com Colera o la importància dels establiments vitícoles a la zona de l'Albera. Potser un dels aspectes més interessants que hem pogut constatar és que bona part dels contractes realitzats en aquesta zona foren una substitució de contractes de rabassa morta per emfiteusis perpètuas. Això evidencia una certa capacitat de negociació per part dels treballadors de la zona i una major estabilitat de l'emfiteuta, que aconseguia a perpetuïtat els drets sobre la finca establerta.

Tot i la limitació de la mostra, podem afirmar la importància de l'emfiteusi com a via d'accés a la terra: no només ha quedat demostrada per la quantitat de contractes localitzats, sinó també per les dades que proporcionen, que indiquen que l'Alt Empordà fou una zona de profundes transformacions econòmiques i socials durant el segle XVIII. De la mateixa manera, a la resta de la regió de Girona s'observen canvis en els drets de propietat i en les formes d'organització del paisatge agrari, els quals s'explícarien pel dinamisme dels treballadors. Un dinamisme que permet qüestionar alguns supòsits dominants en els estudis d'història social i econòmica, com els que neguen la possibilitat de canvis estructurals importants en aquests sectors més humils de la població, si aquests no fan referència a processos d'empobriment; o planteja la possibilitat d'una mena de *revolució industrial* a l'Alt Empordà del segle XVIII.

**NOGUÉ MORENO,
Brenda**

***L'emfiteusi
a l'Alt Empordà
(1775-1792).
Establiments,
subestabliments
i contractes
a rabassa morta***

**Treball Final (TFM) del Màster
en Recerca en Humanitats de
la Universitat de Girona.**

Directora: Rosa Congost

**Data de lectura: Setembre de
2016**

Consum, alimentació i canvi social.

Una perspectiva històrica

XXVIII Seminari d'Història Econòmica i Social
Girona, 29 i 30 de juny de 2017

Dijous, 29 de juny

Mati

11 h-12 h: Rosa Lluch (UB) i Maria Soler (UB): La imposició del pa en el camp català a l'edat mitjana.

12 h-13 h: Lluís To (CRHR, UdG): El consum de productes tèxtils a la ciutat de Vic (segles XIII-XIV).

Tarda

16 h-17 h: Gerard Béaur (EHESS/CNRS): New patterns of food consumption and social changes. Luxury products in the post-mortem inventories of Meaux and of its countryside (1600-1790).

17 h-18 h: Antònia Morey (UIB): Sobre les pautes de consum dels pagesos de la ciutat de Palma a l'etapa final de l'Antic Règim.

Pausa

18 h-19 h: Rosa Congost, Rosa Ros, Enric Saguer (CRHR, UdG): Consum i canvi social a la Catalunya del segle XVIII. Reflexions a partir dels inventaris dels treballadors de la regió de Girona.

Divendres, 30 de juny

Mati

9 h-10 h: Gabriel Jover (CRHR, UdG): Durant la segona meitat del segle XVIII ¿les despeses en alimentació van compensar el salari real agrícola? Una anàlisi a partir dels llibres de despeses i salaris dels predis mallorquins.

10 h-11 h: Rosa Congost (CRHR, UdG): El procés de difusió de les patates a Catalunya. Revisió de les tesis elitistes o institucionalistes.

11 h: Atorgament del XV premi Mestall a treballs de recerca Batxillerat, concedit per l'Associació d'Història Rural.

Pausa

12 h: Presentació del projecte UNSILENCE: l'anàlisi sistemàtica del registre d'Hipoteques (1768-1862) per a l'estudi del canvi social.

12.15 h: Enrique Vidal (UPPV): Las nuevas tecnologías de reconocimiento de texto manuscrito aplicadas al Registro de Hipotecas de Girona (Enrique Vidal)

Organitzadors:

Centre de Recerca d'Història Rural de la Universitat de Girona

International Research Network (GDRI) AAA «Agriculture, Approvisionnement, Alimentation»

HAR2014-54891-P, «Neither elite nor poor. Middle classes and social change in countryside in historical perspective», funded by the Spanish Ministry of Science and Innovation.

HAR 2014-54205-C2-2-P, «Credit and land market on northeastern Catalonia's countryside and small towns in the 14th and 15th centuries», funded by the Spanish Ministry of Science and Innovation.

Lloc de realització: Facultat de Lletres de la UdG. (Pl. Ferrater Mora, 1, Girona)

Més informació: Secretaria del Centre de Recerca d'Història Rural (Institut de Recerca Històrica). Facultat de Lletres. Pl. Ferrater Mora, 1 - 17071 Girona. Tel (+34) 972 418 945. a/e: dir.irh@udg.edu

HOMENATGE A JOSEP M. SALRACH

Hi intervindran: Joaquim Albareda (Universitat Pompeu Fabra), Pere Benito i Monclús (Universitat de Lleida), Víctor Fariás Zurita (Universitat de Pompeu Fabra), Joan Ferrer i Godoy (Arxiu Històric de Girona), Antoni Furió (Universitat de València), Juan José Larrea (Euskal Herriko Unibertsitatea/ Universidad del País Vasco), Xavier Marcó Masferrer (Universitat de Girona), Tomàs Montagut (Universitat Pompeu Fabra), Pere Orti Gost (Universitat de Girona), Lluís Sales i Favà (Universitat de Girona), Josep M. Salrach (Universitat Pompeu Fabra), Lluís To Figueras (Universitat de Girona), Pere Verdes Pijuan (Institució Milà i Fontanals, CSIC), Roland Viader (Université Jean Jaurès de Toulouse), Pau Viciano (Universitat de València)

Lloc de realització: Universitat Pompeu Fabra, Edifici Roger de Llúria (Campus de Ciutadella), Sala de graus Albert Calsamiglia

Ho organitzen: Víctor Fariás, Lluís To, Pere Orti. Grup de Recerca consolidat i Unitat Associada al CSIC: «Renda feudal i fiscalitat a la Catalunya baixmedieval» (2014SGR1154). Projectes de recerca coordinats «Crédito y mercado de la tierra en el mundo rural y en las pequeñas ciudades de la Cataluña nororiental de los siglos XIV y XV» (HAR2014-54205-C2-2-P) i «La coyuntura económica y demográfica en Cataluña a fines de la época medieval: análisis crítico de los indicadores fiscales y financieros» (HAR2014-54205-C2-1-P). Unitat de Coordinació Acadèmica d'Humanitats (Universitat Pompeu Fabra), Institució Milà i Fontanals (CSIC) i Institut de Recerca Històrica (Universitat de Girona).

Introducció a la lectura de documents notarials

de la Catalunya medieval. 6, 7, 20, 21 i 27 d'octubre de 2017

A càrrec d'Albert Martí Arau i Albert Reixach Sala

Programa

DIVENDRES 6 D'OCTUBRE. De 16.00 a 18.00 h. Biblioteca Barrí Vell (UdG)

- Nocions bàsiques de paleografia catalana medieval.
 - Introducció a l'escriptura gòtica i al llatí medieval /
 - El sistema d'abreviatures / 1.3. Principals tipologies documentals

DISSABTE 7 D'OCTUBRE. De 10.30 a 12.30 h. Biblioteca Barrí Vell (UdG)

- Els reconeixements i les promeses:
 - Debitoris i àpoques / 2.2. Reconeixements de servitud i capbreuacions

DIVENDRES 20 D'OCTUBRE. De 16.00 a 18.00 h. Arxiu Municipal de Castelló d'Empúries

- Els contractes de compra-venda i cessió - I:
 - Vendes d'immobles / 3.2. Establiments emfitèutics

DISSABTE 21 D'OCTUBRE. De 10.30 a 12.30 h. Biblioteca Barrí Vell (UdG)

- Els contractes de compra-venda i cessió - II:
 - Vendes temporals de béns i productes diversos/ 4.2. Compra-venda de rendes com a instruments de crèdit

DIVENDRES 27 D'OCTUBRE. De 16.00 a 18.00 h. Arxiu Històric de Girona

- Donacions i últimes voluntats:
 - Donacions entre parents / 5.2. Testaments i codicils / 6. Exercici pràctic d'identificació i lectura en volums notarials

Professors:

Albert Martí Arau (Institució Milà i Fontanals) és llicenciat en Humanitats i Documentació, cursa el doctorat en Història a la Universitat Pompeu Fabra. En els darrers anys ha impartit nombrosos cursos d'introducció a la paleografia en diversos arxius

Albert Reixach Sala (Universitat de Girona) és doctor en Història Medieval per la Universitat de Girona havent-se format com a becari d'investigació a la Institució Milà i Fontanals del CSIC.

Preu de la inscripció:

Inclou dossier teòric i dossier pràctic.
- 5 € (socis de l'Associació d'Història Rural)
- 10 € (estudiants)
- 40 € (no socis)

Places limitades: 15 alumnes

Inscripció:

Per fer la inscripció cal omplir la butlleta que es troba a: <http://www.ddgi.cat/historiarural/> i trametre-la per correu electrònic a: associaciohistoriarural@gmail.com

Organització: Associació d'Història Rural

Hi col·laboren: Diputació de Girona, Institut Ramon Muntaner. IRMU, Arxiu Històric de Girona, Arxiu Municipal de Castelló d'Empúries, Universitat de Girona. Institut de Recerca històrica. Centre de Recerca d'Història Rural

mestall
ASSOCIACIÓ D'HISTÒRIA RURAL

Redacció:
Rosa Congost, Lúcia Donat, Rosa Lluch, David Moré i Marisa Roig
Assessor lingüístic: Daniel Ferrer
Maquetació: Anna Cabañas

Per a informació i inscripcions:

Associació d'Història Rural

Pl. de Sant Josep, 1
Arxiu Històric de Girona
17004 GIRONA
Tel. 972 22 55 00

www.ddgi.cat/historiarural/

Podeu enviar-nos textos o suggeriments a: mestall@hotmail.com

Periodicitat: semestral.

Impressió: Palahí Arts Gràfiques

ISSN: 2462-5353

Dipòsit legal: GI-731-1999